

«Ερωφίλη»

Κρητική Λογοτεχνία

I Κρητική λογοτεχνία

Η παρουσία του νησιού στη νεοελληνική λογοτεχνία αρχίζει με τα δημοτικά τραγούδια. Τα θέματα των δημοτικών τραγουδιών αφορούν στη ζωή του Διγενή Ακρίτα. Η εγκατάσταση, μετά την Άλωση (1453 μ.Χ.), Ελλήνων λογίων από τη βυζαντινή αυτοκρατορία στην Κρήτη, ευνοεί τη μετάδοση των ακριτικών τραγουδιών, τις μεταφράσεις αρχαίων ελληνικών κειμένων και τη διάδοση χειρογράφων και βιβλίων. Το μεγαλύτερο μέρος των ποιητικών αυτών έργων είναι γραμμένο σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Από τα τέλη του 14^{ου} αιώνα Έλληνες λόγιοι καταφεύγουν στη Βενετία, η οποία ήταν εμπορικό και πολιτισμικό κέντρο της εποχής. Στις αποσκευές τους κρύβουν πολύτιμα κείμενα και χειρόγραφο τα οποία οι Βενετοί λόγιοι χρησιμοποιούν ως θεμέλια για την Αναγέννηση του δυτικού πνεύματος. Αυτές οι συνεχείς μετακινήσεις από και προς την Κρήτη φέρνουν σε επαφή τους πολιτισμούς και δημιουργούν τις κατάλληλες συνθήκες για την καλλιέργεια του ποιητικού λόγου και την ανάπτυξη των τεχνών και των γραμμάτων. Στα τέλη του 15^{ου} και στις αρχές του 16^{ου} αιώνα η λογοτεχνική δραστηριότητα έχει ανοδική πορεία και εμφανίζονται έργα που έχουν τη σφραγίδα του κρητικού γλωσσικού χαρακτήρα. Τα θέματά τους είναι θρησκευτικά και διδακτικά. Εκπρόσωποι: Ο Γεώργιος Χούμνος, ο Μπεργαδής, ο Ιωάννης Πικατόρος κ.α.

Ωστόσο η κρητική λογοτεχνία κορυφώνεται το 17^ο αιώνα κυρίως στις πόλεις: Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο), Ρέθυμνο και Χανιά όπου ιδρύονται και Ακαδημίες (φιλολογικά σωματεία). Η θεατρική παραγωγή έφτασε στην κορύφωσή της τα τελευταία περίπου εκατό χρόνια της βενετικής κατοχής (1580-1669) Η εποχή αυτή είναι γνωστή ως «Κρητική Αναγέννηση».

Η Ιταλική Αναγέννηση επέδρασε καθοριστικά στη συγγραφή έμμετρων δραματικών έργων στην Κρήτη. Τα έργα αυτά καλύπτουν όλα τα νεοκλασικά είδη που ανθούσαν την εποχή εκείνη στην Ιταλία: **κωμωδία, τραγωδία, ποιμενικό και θρησκευτικό δράμα**. Καλλιεργείται, επίσης, η ποιμενική ποίηση και η επική μυθιστορία. Η Κρητική Αναγέννηση, αν και οφείλει πολλά στην Ιταλική Αναγέννηση, κατέκτησε μια δικιά της ξεχωριστή θέση στην ευρωπαϊκή ιστορία του πολιτισμού. Τα λογοτεχνικά έργα κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων της Βενετοκρατίας ήταν γραμμένα στην κρητική διάλεκτο την οποία καλλιέργη-

σαν ιδιαίτερα ο **Χορτάτσης**, ο **Φώσκολος** και ο **Κορνάρος**. Στην τραγωδία και στην ποιμενική ποίηση η γλώσσα είναι περισσότερο προσεγμένη από ότι στην κωμωδία, η οποία, εξάλλου, προσφέρεται ως είδος για μεγαλύτερη γλωσσική ελευθερία.

Γενικά, το κρητικό θέατρο οικειοποιείται την ιταλική αισθητική, αλλά καλλιεργεί την ελληνική έκφραση εξαλείφοντας τα ξένα στοιχεία που θεωρεί περιττά. Οκτώ θεατρικά έργα σώθηκαν και έφτασαν μέχρι τις μέρες μας από το Κρητικό θέατρο. Τρεις **τραγωδίες** η «Ερωφίλη» του Χορτάτση και «Βασιλιάς Ροδολίνος» του Ιωάννη Ανδρέα Τρωίλου και ο ανώνυμος «Ζήνων». Τρεις **κωμωδίες**: «Κατσούρμπος» του Χορτάτση, «Στάθης» αγνώστου ποιητή και «Φουρτούνατος» του Μαρκαντώνιου Φόσκολου. Ένα **ποιμενικό δράμα**: «Πανώρια»-«Γύπαρης» του Χορτάτση και ένα **θρησκευτικό μυστήριο**: «Θυσία του Αβραάμ» του Βιτσέντζου Κορνάρου. Στις δύο τραγωδίες υπάρχουν και **χορικά**, στοιχείο που μας θυμίζει τα χορικά του αρχαίου ελληνικού θεάτρου. Επίσης, σώζονται και δεκαοκτώ **ιντερμέδια**,* πολύ μικρά δράματα, με υπόθεση και πλοκή που δεν είχε καμιά σχέση με το θεατρικό έργο. Τα ιντερμέδια παίζονται στα διαλείμματα της παράστασης. ο 1669 οι Τούρκοι κατέλαβαν το νησί και η λογοτεχνική δραστηριότητα σταμάτησε. Ωστόσο τα λογοτεχνικά έργα δε χάθηκαν. Κρητικοί που έφυγαν από το νησί και κατέφυγαν ως πρόσφυγες στα Επτάνησα πήραν μαζί τους τα χειρόγραφα λογοτεχνικών έργων, σώζοντας έτσι μερικά από τα πολυτιμότερα έργα της πολιτισμικής μας παράδοσης.

1 Ο πλουτάρχης

1.1. Η ζωή και η τέχνη του

Ο Γεώργιος ή Τζώρτζης Χορτάτσης γεννήθηκε στο Ρέθυμνο στα μέσα του 16^{ου} αιώνα και πέθανε μετά το 1605, είναι σύγχρονος του Σαίξπηρ και του Δομίνικο Θεοτοκόπουλου. Τα στοιχεία που έχουμε για τη ζωή του είναι πολύ λίγα. Η καταγωγή της οικογένειάς του ήταν από παλιά βυζαντινή αριστοκρατική οικογένεια που ήρθε στην Κρήτη από τη Μικρά Ασία. Η ίδια ανήκε στην τάξη των ευγενών ή των μεγαλοαστών. Γεγονός είναι ότι η καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του επέτρεψε να αποκτήσει σημαντική για την εποχή του μόρφωση. Από το έργο του αποδεικνύεται ότι η βρίσκεται πιο κοντά στην δυτική παιδεία από ότι στην αρχαία ελληνική. Εξάλλου υπάρχουν σοβαρές υποψίες ότι είχε σπουδάσει σε Πανεπιστήμιο της Ιταλίας. Επίσης πρέπει να είχε παρακολουθήσει και θεατρικές παραστάσεις. Έζησε αρκετό καιρό στον Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο), όπως

* *Ιντερμέδιο*: προέρχεται από τη ιταλική λέξη *in der medio* και *inter mezzo*. πρόκειται για μικρά δραματικά έργα που παίζονται στα διαλείμματα της παράστασης για να ξεκουράσουν το θεατή αλλά και για να προωθήσουν διάφορες καινούργιες θεατρικές τεχνικές. Πολλά από αυτά είναι ιδιαίτερα αξιόλογα.

φανερώνει το έργο του ο «Κατσούρμπος» όπου συναντάμε εκκλησίες, λαϊκές συνοικίες και άλλα παρόμοια στοιχεία που αποδεικνύουν την παραμονή του εκεί. Τέλος, σύμφωνα με τους μελετητές η δεκαετία του 1590 τον βρίσκει να κυριαρχεί στη θεατρική ζωή του νησιού ως προικισμένος θεατρικός συγγραφέας.

Ο Γεώργιος Χορτάτσης φαίνεται ότι είχε μελετήσει με προσοχή τη θεατρική τέχνη της εποχής του και γνώριζε εξίσου καλά τις αισθητικές θεωρίες των Ιταλών ποιητών. Στο έργο του υπάρχουν στοιχεία τα οποία μαρτυρούν την επίδραση που δέχτηκε από μεγάλους δημιουργούς της Δύσης. Κατάφερε όμως να αξιοποιήσει με τον καλύτερο τρόπο τις κατακτήσεις των Ιταλών και να παρουσιάσει ένα έργο άρτιο σε τεχνική και προσαρμοσμένο στα δεδομένα του τόπου του.

Το έργο του περιλαμβάνει όλα τα είδη του αναγεννησιακού θεάτρου: **κωμωδία** «Κατσούρμπος», **τραγωδία** «Ερωφίλη», **ποιμενικό δράμα** «Πανώρια», τα οποία έγραψε στα τέλη περίπου του 16^{ου} αιώνα την εποχή δηλαδή, που η Κρήτη βρισκόταν στην καλλιτεχνική και πνευματική της ακμή. Ο Χορτάτσης χαρακτηρίστηκε αναγεννησιακός ποιητής. Στο έργο του αποτυπώνονται οι κλασικές του γνώσεις και η ρητορική του ικανότητα. Τα ρητορικά σχήματα ποικίλλουν και ο δεκαπεντασύλλαβος στίχος αποδίδεται με ξεχωριστή δεξιότητα, κρατώντας αποστάσεις από το δεκαπεντασύλλαβο του δημοτικού τραγουδιού. Η γλώσσα του είναι δημοτική, ιδιωματική. Το κρητικό ιδίωμα, καθαρό και απαλλαγμένο από ξένες γλωσσικές επιδράσεις σε συνδυασμό με το έντεχνο και επιμελημένο ύφος, καθηλώνει τον αναγνώστη ή ακροατή. Η χρήση της συνίζησης και του διασκελισμού βοηθάει την έκφραση στοχαστικών νοημάτων.

Η Ερωφίλη επέδρασε και στο έργο άλλων κρητικών ποιητών: Κορνάρος, Τρωίλος, Φόσκολο, καθώς και στο έργο των Επτανησίων. Τέλος, το 1903 ο Παλαμάς στον πρόλογο της Τρισεύγενης μνημονεύει τον Χορτάτση ως πατέρα της νεοελληνικής δραματουργίας.

1.2 Το έργο του

κωμωδία «Κατσούρμπος», **τραγωδία** «Ερωφίλη», **ποιμενικό δράμα** «Πανώρια», τα οποία έγραψε στα τέλη περίπου του 16^{ου} αιώνα.

2 Το έργο

2.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Η Ερωφίλη είναι το έργο του Χορτάτση που γνώρισε τη μεγαλύτερη διάδοση. Το έργο γράφτηκε στο Ρέθυμνο γύρω στα 1600 και θεωρείται από τους κριτικούς το τελειότερο από τα τρία έργα του ποιητή. Η Ερωφίλη αποτελείται από 3.205 στίχους, πρόλογο, πέντε πράξεις με ισάριθμα χορικά και τέσσερα ιντερμέδια. Το έργο εξέδωσε για πρώτη φορά το 1637 ο Ματθαίος Κιγάλας, Ο Κιγάλας με τις

επεμβάσεις του αλλοίωσε τον κρητικό χαρακτήρα του κειμένου. Τις επεμβάσεις αυτές αποκατέστησε το 1676 με την έκδοση του έργου ο Κρητικός Αμβρόσιος Γραδενίγος, βιβλιοφύλακας της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης.

Στο απόσπασμα του βιβλίου παρακολουθούμε από την τρίτη πράξη του έργου τη δεύτερη σκηνή, όπου συναντιούνται οι δύο ερωτευμένοι νέοι, η Ερωφίλη και ο Πανάρετος. Ο διάλογος των νέων θεωρείται από τους ομορφότερους ερωτικούς διαλόγους της ελληνικής ποίησης.

Θέμα του αποσπάσματος είναι: τα αμοιβαία ερωτικά συναισθήματα των δύο νέων και η επισφράγιση του έρωτά τους με όρκους αιώνιας αγάπης.

2.2 Περιληπτική απόδοση του αποσπάσματος

Οι δύο πρωταγωνιστές του έργου η Ερωφίλη και ο Πανάρετος βρίσκονται αντιμέτωποι με την απόφαση του βασιλιά και πατέρα της Ερωφίλης να την παντρέψει με ένα βασιλιά της Περσίας. Οι δύο νέοι συναντιούνται κρυφά και συνομιλούν εκφράζοντας την αμοιβαία αγάπη τους, ενώ δίνουν όρκους αιώνιας πίστης και αφοσίωσης. Η Ερωφίλη επικαλείται τον Έρωτα ως εγγυητή των όρκων της και ζητά την παρέμβαση των φυσικών στοιχείων σε περίπτωση που τους καταπατήσει. Ο Πανάρετος φοβάται μη χάσει την Ερωφίλη και την παρακαλεί να μην υποκύψει στις εντολές του πατέρα της.

2.3 Λεξιλογικά.

Γεννάται: γεννιέται, **γή:** η, **γροικώ:** ακούω, **πρικιά:** πίκρα, **πλια:** πια, **περίσσα:** πολύ, **απολησμονήσεις:** ξεχάσεις, **απαρνηθείς,** **απείς:** αφού, **δούσι:** δουν, **τσι:** τις, **για λόγου του:** για εκείνον, **κατέχω:** γνωρίζω, **μαντάτο:** νέο, **πρικαινομέστανε:** πικραινόμαστε, **απού 'χαμε:** αφού έκανε, **αντάμι:** μαζί, **αντίδικά μου:** αντίπαλοί μου.

3 Ερμηνευτική προσέγγιση

3.1 Δομή

Το απόσπασμα μπορεί να χωριστεί σε πέντε ενότητες: **1η ενότητα** (στ. 147-150): η Ερωφίλη εκφράζει την αγάπη της. **2η ενότητα** (στ. 151- 158): Ο Πανάρετος εκλιπαρεί την Ερωφίλη να μην υποκύψει στις εντολές του πατέρα της. **3η ενότητα** (159-168): Η Ερωφίλη επικαλείται τον Έρωτα ως μάρτυρα στους όρκους της. **4η ενότητα** (169-176): Ο Πανάρετος είναι βέβαιος για την πίστη της αγαπημένης του **5η ενότητα** (177-184): Οι φόβοι του Πανάρετου και η έντονη εκδήλωση αγάπης της Ερωφίλης.

Βασική ιδέα του αποσπάσματος είναι η δύναμη της αγάπης, της πίστης και της αμοιβαίας αφοσίωσης. Το ποίημα διαρθρώνεται με βάση τους αντιθετικούς άξονες: χαρά – θλίψη, ευτυχία – δυστυχία. Έρωτας – Θάνατος.

3.2 Ο δραματικός χαρακτήρας του έργου

Ο δραματικός χαρακτήρας του έργου είναι ορατός από τη **διαλογική μορφή** του και από την **εσωτερική δράση**. Οι πρωταγωνιστές βιώνουν τη σύγκρουση **ερωτικού και δραματικού** συναισθήματος. Μέσα από τα λόγια αγάπης και αιώνιας αφοσίωσης αποκαλύπτεται η ψυχική τους ένταση που συνεχώς κλιμακώνεται μέχρι τη στιγμή της κορύφωσης με τον όρκο της Ερωφίλης.

- **Η ερωτική σκηνή:** Στο απόσπασμα παρακολουθούμε τον ερωτικό διάλογο της Ερωφίλης με τον Πανάρετο. Η σκηνή διαδραματίζεται στο προαύλιο του παλατιού, όπου η Ερωφίλη συναντά κρυφά τον άντρα της. Η ψυχική ένταση των δύο νέων κλιμακώνεται σταδιακά και μέσα από τα λόγια τους διακρίνουμε μια διαρκή ταλάντευση ανάμεσα στη χαρά που νιώθουν για την αγάπη τους και στη θλίψη για την απειλή.
- **Σκηνική παρουσίαση:** Στο απόσπασμα ο χώρος, όπου διαδραματίζεται η συνάντηση των δύο νέων πρέπει να βρίσκεται στο προαύλιο του παλατιού.
- **Στιχουργική:** Η στιχουργική ακολουθεί το δεκαπεντασύλλαβο παροξύτονο στίχο με ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία (ανά δύο στίχους), τομή μετά την όγδοη συλλαβή και μέτρο ιαμβικό. Ο ποιητής για να αποφύγει τις χασμοδιές κάνει συχνή χρήση έκθλιψης και αφαίρεσης (παρ' άλλη, όμορφη 'μαι).

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του έργου είναι οι σύνθετες περιόδοι. Η νοηματική ενότητα, δηλαδή, πολλές φορές δεν ολοκληρώνεται στο ημιστίχιο, στο στίχο ή ακόμα και στο δίστιχο, αλλά σε περισσότερους στίχους.

- **Γλώσσα και Εκφραστικά μέσα:** Η γλώσσα είναι η κρητική διάλεκτος, επεξεργασμένη, όμως, από τον ποιητή με ιδιαίτερη φροντίδα. Η κρητική διάλεκτος είναι το κυρίαρχο γλωσσικό όργανο την εποχή της «Κρητικής Αναγέννησης». Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της γλώσσας είναι: οι καταλήξεις του τρίτου πληθυντικού των ρημάτων σε -ουσι (σβήνουσι, μπορούσι, δούσι κλπ).

Τα εκφραστικά μέσα είναι: **μεταφορές** «τα λόγια τα γροικώ σβήνουσι τη πρικιά μου», «την ώρα οπ' άλλος θέλει μπει πόθος εις την καρδιά μου», **προσωποποιήσεις** «μα την αγάπη εκείνη που μας ανάθρεψε μικρά», «τα στοιχεία της φύσης...ν' αρματωθούν», **αντίθεση** «Μα γή όμορφη 'μαι γή άσκημη», **μεταφορά και προσωποποίηση** «μα την αγάπη εκείνη...και τα κορμιά μας σ' άμετρο πόθο κρατεί δεμένα», **ασύνδετα** «Τον ουρανό, τη θάλασσα, τη γη, τ' άστρα, τον ήλιο το λαμπρό, τη νύχτα, την ημέρα».

3.3 Τα πρόσωπα

Η εικόνα της Ερωφίλης προβάλλει μέσα από τους στίχους φέρνοντας μαζί της μια άλλη εποχή. Ωστόσο τα στοιχεία της προσωπικότητάς της είναι διαχρονικά. Έξυπνη με λόγο καθαρό, χωρίς μισόλογα και υπεκφυγές, τρυφερή και συνάμα αποφασιστική είναι έτοιμη να αντισταθεί και να πολεμήσει για το δικαίωμα να ορίζει την καρδιά της και τη ζωή της. Παρά την ψυχική της ένταση στέκεται δυνατή δίπλα στον Πανάρετο και προσπαθεί να απαλύνει την αγωνία του. Μέχρι το τέλος που επικαλείται τον Έρωτα και παρακαλεί τα στοιχεία της φύσης παραμένει πιστή και αφοσιωμένη σύντροφος.

Ο Πανάρετος, αν και γνωρίζει την αγάπη και τη αφοσίωση της Ερωφίλης, δεν μπορεί να αποβάλλει τους φόβους του. Σε όλη τη διάρκεια της συνάντησης ταλαντεύεται ανάμεσα στην αγάπη του για την Ερωφίλη και στο φόβο μην την χάσει.

3.4 Ιδέες και συναισθήματα

Η ιδέα της ιδανικής και ανιδιοτελούς αγάπης κυριαρχεί στο απόσπασμα. Η παρουσία του Έρωτα σφραγίζει τον όρκο της Ερωφίλης, ενώ δηλώνει ταυτόχρονα την ήττα του Θανάτου. Οι δύο νέοι αψηφούν το θάνατο και με όπλο τους την αιώνια ένωση αντιστέκονται σε κάθε μορφή υποταγής.

Ο θεατής παρακολουθεί μια εξαιρετική ερωτική σκηνή που τον συγκινεί. Οι ψυχικοί κραδασμοί των δύο νέων και η αγνότητα της αγάπης τους, το πάθος της Ερωφίλης και ο φόβος της απώλειας που νιώθει ο Πανάρετος επιδρούν στο συναισθηματικό κόσμο του ακροατή, θεατή ή αναγνώστη, ο οποίος γίνεται μέτοχος της θλίψης και της χαράς των ερωτευμένων. Ο ποιητής καταφέρνει να μας παρασύρει σε ένα κόσμο μακρινό, αλλά όχι άγνωστο. Κάπου στο βάθος της συνείδησής μας υπάρχουν εικόνες και συναισθήματα που η καθημερινότητα της σύγχρονης ζωής δε μπόρεσε να καταστρέψει. Έτσι, μόλις μας δοθεί το κατάλληλο ερέθισμα η ψυχή μας είναι έτοιμη να δεχθεί έντονα συναισθήματα και να βιώσει τη χαρά, την αγωνία και τη θλίψη όπως η Ερωφίλη και ο Πανάρετος.

4 Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1. Ποιοι φόβοι βασανίζουν τον Πανάρετο και πώς προσπαθεί να τον ηρεμήσει η Ερωφίλη;

Ο Πανάρετος φοβάται ότι η Ερωφίλη μπορεί να δεχτεί την απόφαση του πατέρα της και να παντρευτεί τον βασιλιά που της προξενεύει. Όμως δεν αποκαλύπτει στην Ερωφίλη την αιτία του φόβου του, αλλά της εξομολογείται ότι πανικοβάλλεται στην σκέψη ότι μπορεί να χάσει το δακτυλίδι που τους ενώνει με

αιώνια αγάπη και αφοσίωση. Η Ερωφίλη γνωρίζοντας την αιτία του φόβου του, προσπαθεί να τον ηρεμήσει με λόγια αγάπης και όρκους για παντοτινή πίστη και αφοσίωση. Επίσης, του λέει ότι είναι έτοιμη να θυσιάσει και τη ζωή της για κείνον. Γι' αυτό εξάλλου, ως απόδειξη της αγάπης της, παροτρύνει τον Έρωτα να της ρίξει ένα φαρμακερό βέλος με το τόξο του.

2. Πώς εκδηλώνει ο Πανάρετος την αγάπη του στην Ερωφίλη και πώς ανταποκρίνεται εκείνη στα συναισθήματά του;

Στο απόσπασμα παρακολουθούμε μια εξάίσια σκηνή αγάπης. Τα συναισθήματα και των δύο πρωταγωνιστών είναι έντονα και τα λόγια τους, μέσα από υποσχέσεις και όρκους, εκφράζουν την πίστη στην αιώνια και αγνή αγάπη. Στα λόγια του Πανάρετου διακρίνουμε τον έρωτά του για την Ερωφίλη αλλά και τον φόβο που τον κυριεύει. Αντίθετα η Ερωφίλη εκφράζει ξεκάθαρα την αγάπη της καθώς και την αποφασιστικότητά της να την προασπίσει με κάθε μέσο.

Ο Πανάρετος εκδηλώνει την αγάπη του με λόγια τρυφερά γεμάτα σεβασμό και ύφος συγκινητικό και παρακλητικό. Την αποκαλεί «βασιλίσσά μου» και «αφέντρα μου» εκδηλώνοντας το σεβασμό του, την παρακαλεί να μην τον εγκαταλείψει ποτέ και να προστατέψει την αγάπη τους αντιδρώντας στις επιταγές του βασιλιά – πατέρα της. Με μια θαυμάσια ποιητική γλώσσα μιλάει για τη δύναμη της αγάπης τους και εκφράζει την αγωνία και το φόβο που τον κυριεύει με τη σκέψη ότι μπορεί να χάσει την αγαπημένη του. Τα λόγια της Ερωφίλης τον καθησυχάζουν, σβήνουν την πίκρα του, «Νερό δεν έσβησε φωτιά ποτέ, βασιλίσσά μου, καθώς τα λόγια τα γροικώ σβήνουνσι την πριχιά μου» αλλά ο φόβος για το τι στάση θα κρατήσει η Ερωφίλη στην απόφαση του πατέρα της δεν τον αφήνει να ησυχάσει. Έτσι αφού πρώτα κάνει μια συγκινητική και τρυφερή αναφορά στην ιστορία τους της ζητάει να πάρει θέση. «Μ' όλον ετούτο, αφέντρα μου, μα την αγάπη εκείνη...». Από την αναφορά στα παιδικά τους χρόνια μαθαίνουμε ότι οι δύο νέοι μεγάλωσαν μαζί και ότι από παιδιά αγαπιόντουσαν. Η αγάπη τους όσο περνούσαν τα χρόνια δυνάμωνε μέχρι που έγιναν ένα σώμα και μια ψυχή. Στο σημείο αυτό με μια αποστροφή του λόγου παρακαλεί την Ερωφίλη να αντισταθεί στην απόφαση του πατέρα της και να μην τον απαρνηθεί «περίσσα σε παρακαλώ...να μ' απολημονήσεις». Της ζητάει δηλαδή άμεσα να εναντιωθεί στη θέληση του πατέρα της. Με την παράκληση του Πανάρετου κλιμακώνεται η ψυχική ένταση των πρωταγωνιστών και το ερωτικό συναίσθημα εναλλάσσεται με το δραματικό. Όσο μιλάει ο νέος τόσο αισθανόμαστε τη συναισθηματική του ένταση να μεγαλώνει.

Τέλος, ο Πανάρετος δέχεται με ανακούφιση τον όρκο της Ερωφίλης και της ορκίζεται να υλοποιηθεί ο όρκος της αν αμφισβητήσει την πίστη της. «Τούτο ας γενεί σ' εμένα ομπρός...» Όμως, συνεχίζοντας της λέει ότι ο φόβος του προκαλείται από κάποια άγνωστη αιτία «Μα δεν κατέχω ποια αφορμή με κάνει και τρομάσσω...σε φόβο μου γυρίζει»

Η Ερωφίλη προσπαθεί να ηρεμήσει τον αγαπημένο της και να διώξει τις άσχημες σκέψεις από το νου του. Με λόγια τρυφερά και ύφος αποφασιστικό, του εκφράζει την απέραντη αγάπη της και του ορκίζεται αιώνια αφοσίωση. Στους δύο πρώτους στίχους η φωνή της ακούγεται χαρούμενη και νιώθει ευτυχισμένη που συναντάει τον αγαπημένο της. Του λέει ότι η αγάπη του κάνει τον κόσμο γύρω της να λάμπει από ομορφιά «*Τόσες δεν είναι οι ομορφιές, τόσα δεν είν' τα κάλλη / μα τούτο εκ την αγάπη σου γεννάται τη μεγάλη*». Τα λόγια της είναι τρυφερά, αποκαλεί τον Πανάρετο «*ψυχή*» μου και του δηλώνει ότι σ' αυτόν τον κόσμο ήρθε μόνο για εκείνον «*για σένα εγεννήθηκε στον κόσμο το κορμί μου*». Στη συνέχεια ταράζεται με τις αμφιβολίες που διατυπώνει ο αγαπημένος της και αναρωτιέται πότε του έδωσε αφορμή να φοβάται ότι θα την χάσει. «*Οϊμένα, να 'βρω... Πανάρετέ μου*». Στην φωνή της διακρίνεται ένας μελαγχολικός τόνος, ενώ η ερωτική και ψυχική ένταση **κλιμακώνεται** με τα λόγια αγάπης που του απευθύνει. Με τους δύο τελευταίους στίχους δηλώνει ότι του είναι ολοκληρωτικά δομένη «*το πώς το νου και την ψυχή και την καρδιά μου ορίζεις*».

Στο σημείο αυτό επικαλείται τον **Έρωτα** ως εγγυητή των λόγων της. Εδώ ο **Έρωτας** προβάλλεται ως η ασυμβίβαστη και ανίκητη δύναμη, η μόνη που μπορεί να αντιμετωπίσει το **Θάνατο**. Η Ερωφίλη αντιχρούει τις αμφιβολίες του Πανάρετου με τον **όρκο** της. Ορκίζεται ότι θα του μείνει πιστή ως το θάνατο «*με τον πικρύ μου θάνατο πως ταίρι του απομένω / και μόνο πως για λόγου του στον Άδη κατεβαίνω*». Με τον όρκο της Ερωφίλης κορυφώνεται η δραματική ένταση και δεν υπάρχει πια καμιά αμφιβολία για την δύναμη της αγάπης των δύο νέων. Ο όρκος θα τους δώσει τη δύναμη να αντιμετωπίσουν την εκδίκηση του βασιλιά.

Η ερωτική σκηνή ολοκληρώνεται με την επίκληση της Ερωφίλης προς τα στοιχεία της φύσης «*τον ουρανό, τη θάλασσα, τη γη και τον αέρα, τ' άστρα, τον ήλιο το λαμπρό, τη νύκτα, την ημέρα*». Η Ερωφίλη προσωποποιώντας τα στοιχεία της φύσης τα ορίζει ως μάρτυρες του όρκου της για αιώνια αγάπη. Συγκεκριμένα η αναφορά της στον ουρανό ως τη δύναμη που τους ένωσε και η επίκλησή της προς τον ουρανό, τη θάλασσα, τη γη και τον αέρα, να έρθουν ως αντίπαλοί της αν προδώσει τον Πανάρετο, θυμίζει ανάλογες παγανιστικές εικόνες που συναντάμε στη δημοτική ποίηση.

3. Σε ποια σημεία του κειμένου κορυφώνεται η δραματική ένταση και γιατί;

Η σκηνή με τους δύο ερωτευμένους νέους να ανταλλάσσουν όρκους αγάπης χαρακτηρίζεται από τη συνεχώς κλιμακούμενη δραματική ένταση. Μια ένταση που φτάνει στην κορύφωσή της σε δύο σημεία: 1. στην έκκληση της Ερωφίλης προς τον Έρωτα, από τον οποίο ζητάει να την θανατώσει με το φαρμακερό βέλος του, για να αποδείξει στον Πανάρετο πόσο δυνατή είναι η αγάπη της. 2. στην επίκληση των στοιχείων της φύσης ως μάρτυρες του όρκου της. Η Ερωφίλη ζητάει τα στοιχεία της φύσης να της εναντιωθούν, αν δεν τηρήσει τον όρκο της.

«Ερωτόκριτος»

I Η Κρητική λογοτεχνία

ΙΑ Συνθήκες ανάπτυξης

Σε όλη την περίοδο της βενετικής κατάκτησης της Κρήτης (1211-1669) δεν ακόπηκε η πνευματική κίνηση του νησιού, το οποίο είχε πάντα μεγάλη πολιτιστική παράδοση, ιδιαίτερα στην **ποίηση** και στα **δημοτικά** τραγούδια (ακριτικά, ριζίτικα), αλλά η επαφή τώρα με τα βυζαντινά κέντρα ήταν πιο δύσκολη. Μετά την άλωση της Πόλης (1453), παρουσιάζεται νέα άνθηση των γραμμάτων και των τεχνών στην Κρήτη, που οφείλεται στη μεγαλύτερη επαφή της με τη Δύση μέσω της Βενετίας. Εκεί διαμένουν αρκετοί Κρητικοί, που επανασυνδέονται με τις ρίζες τους, αφού στη Δύση έχουν καταφύγει πολλοί Βυζαντινοί λόγιοι, οι οποίοι συμβάλλουν στην εμφάνιση της Αναγέννησης. Το γόνιμο αυτό κλίμα αλληλεπιδράσεων και επαφών επηρεάζει και την Κρήτη, όπου εμφανίζονται πολλά ποιητικά είδη, που φανερώνουν επιρροές, πρώτα από την ντόπια **προφορική** παράδοση, έπειτα από τα λόγια και τα δημώδη βυζαντινά κείμενα και τέλος από την ιταλική **Αναγέννηση**. Βασικό στοιχείο των έργων αυτών είναι ο κυρίαρχος **ελληνικός** τους χαρακτήρας, που στηρίζεται στην καλλιεργημένη κρητική διάλεκτο, στην οποία συνέθεσε και ο Κορνάρος το έργο του.

ΙΒ Γλώσσα και στιχουργική της κρητικής ποίησης

Ενώ στη Δύση άρχισε από το 12^ο αιώνα η διαμόρφωση των εθνικών γλωσσών με το βαθμιαίο παραμερισμό της λατινικής, στον ελληνικό χώρο η αντίθεση ανάμεσα στη λόγια και τη δημώδη γλώσσα δεν ήταν έντονη. Η **δημώδης** γλώσσα, που προήλθε από την ανάμειξη της λόγιας και της ομιλουμένης, καθιερώθηκε αρκετά νωρίς (12^{ος} αι.) και ως γραπτή γλώσσα.

Στην Κρήτη η **δημώδης** γλώσσα, που χρησιμοποιήθηκε και στο γραπτό λόγο, βρισκόταν πολύ κοντά στην κρητική διάλεκτο. Έτσι, και η **δημώδης ποίηση** αναπτύχθηκε στη διάλεκτο αυτή, που ήταν μια γλώσσα ήδη καλλιεργημένη, την οποία ο Κορνάρος πέτυχε να οδηγήσει σε μεγάλη εκφραστική τελειότητα. Τα περισσότερα κρητικά έργα γράφτηκαν στον ιαμβικό 15/λλαβο (ή πολιτικό) στίχο που είχε εμφανιστεί για πρώτη φορά στο Βυζάντιο του 12^{ου} αιώνα. Στα τέλη του 14^{ου} αι. αρχίζει στην Κρήτη η συστηματική χρήση της ομοιοκαταληξίας και του ομοιοκατάληκτου δίστιχου.

1 Ο ποιητής

1.1 Η ζωή και η τέχνη του

Ο Βιτσένζος Κορνάρος γεννήθηκε το 1553 στο χωριό Τραπεζόντα, στην περιοχή της Σητείας Κρήτης και καταγόταν από ευγενή βενετοκρατική οικογένεια. Έζησε στη Σητεία ως πλούσιος γαιοκτήμονας, αλλά μετά το γάμο του εγκαταστάθηκε στο Χάνδακα (Ηράκλειο). Συμμετείχε ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή της πόλης και ήταν μέλος του Συμβουλίου των ευγενών. Πέθανε στο Χάνδακα το 1613 ή 1614.

Οι ποιητές της δεύτερης περιόδου ανάπτυξης της κρητικής λογοτεχνίας (Γ. Χορτάτσης, Μ. Α. Φόσκολος, Ι. Α. Τρωίλος, Β. Κορνάρος) συνδυάζουν το **ανθρωπιστικό** πνεύμα της κρητικής παράδοσης με την **ανανεωτική** τάση της Αναγέννησης. Οι **ιδέες** που κυριαρχούν στα έργα τους είναι το ηρωικό πνεύμα, το χρέος απέναντι στην πατρίδα, η εξιδανίκευση του έρωτα, ο ιπποτισμός, η αγάπη για την ελευθερία. Ο Βιτσένζος Κορνάρος με το εξαιρετό έργο του *Ερωτόκριτος* συνετέλεσε στην ανάπτυξη της νεοελληνικής γλώσσας.

1.2 Τα έργα του

Το έργο που ανήκει με βεβαιότητα στον Κορνάρο είναι ο *Ερωτόκριτος*, ενώ για το θρησκευτικό δράμα *Η θυσία του Αβραάμ* δεν είναι απόλυτα σίγουρο ότι αποτελεί δημιουργία του, αν και οι περισσότεροι μελετητές το αποδίδουν σε αυτόν θεωρώντας ότι το έγραψε σε νεότερη ηλικία. Η σύνθεση της *Θυσίας του Αβραάμ* τοποθετείται μεταξύ 1586 και 1635, ενώ του *Ερωτόκριτου* μεταξύ 1590 και 1610.

1 Το ποίημα

1.1 Η παράδοση της έμμετρης μυθιστορίας

Το είδος της **έμμετρης μυθιστορίας** στο οποίο ανήκει και ο *Ερωτόκριτος* είχε μακρά παράδοση στην ελληνική αλλά και στη δυτική λογοτεχνία. Κοινή καταγωγή τους είναι το **ελληνιστικό μυθιστόρημα** (1^{ος} αι. π.Χ.-2^{ος} αι. μ.Χ.). Κύριο θέμα των ελληνιστικών μυθιστορημάτων ήταν ο χωρισμός δυο ερωτευμένων, διανθισμένος με περιπέτειες που κορυφώνονται μέχρι την ευτυχισμένη επανένωσή τους. Από την πρώτη του εμφάνιση το μυθιστόρημα έχει την τάση **εξιδανίκευσης** και **φυγής** από την πραγματικότητα.

Μετά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, μυθιστορήματα εμφανίζονται και πάλι το 12^ο αι. στο Βυζάντιο, είναι όμως **έμμετρα** και γραμμένα σε λόγια γλώσσα (**λόγιες μυθιστορίες**). Το 14^ο και 15^ο αι. εμφανίζονται και πάλι στο Βυζάντιο έμμετρες μυθιστορίες σε γλώσσα μεικτή, που περιέχουν περισσότερα λαϊκά στοιχεία (**δημώδεις μυθιστορίες**). Αρκετές από αυτές κυκλοφορούσαν και

στην Κρήτη, όπου άρχισαν να διασκευάζονται στη μορφή των ομοιοκατάληκτων δίστιχων. Παράλληλη ανάπτυξη του μυθιστορήματος παρατηρείται και στη Δύση, όπου εμφανίζονται διάφορες ιπποτικές μυθιστορίες.

Από την πλούσια παράδοση της μυθιστορίας, ελληνικής και δυτικής, αντλεί και ο Κορνάρος για τον Ερωτόκριτό του. Συνθέτοντας στοιχεία της ελληνικής παράδοσης και του πνεύματος της Αναγέννησης, ο ποιητής προσεγγίζει το ιπποτικό ιδανικό μέσα από την οπτική της δικής του εποχής.

1.2 Εισαγωγικά στον Ερωτόκριτο

Ο Ερωτόκριτος είναι ένα πολύστιχο αφηγηματικό ποίημα (10.054 στίχοι). Η σύνθεσή του τοποθετείται γύρω στο 1600. Είναι μυθιστορία και όχι έπος ή θέατρο, αν και διαθέτει αρκετά χαρακτηριστικά από τα δύο αυτά είδη. Τα σπουδαιότερα στοιχεία που το εντάσσουν στη μυθιστορία είναι ότι το εξωτερικό του πλαίσιο είναι τοπικά και χρονικά απροσδιόριστο, το κύριο θέμα του είναι ο έρωτας δυο νέων και ο ρόλος που παίζει η τύχη στην ιστορία τους, η πλοκή είναι γεμάτη περιπέτειες και απρόοπτες εξελίξεις και ότι η ερωτική ιστορία έχει αίσιο τέλος. Βασικά επίσης θέματα του έργου είναι αυτά των κοινωνικών διακρίσεων και του πολέμου. Το θέμα του πολέμου καταλαμβάνει σημαντικά μέρη του ποιήματος δίνοντας του επικό χαρακτήρα. Τα θεατρικά στοιχεία του ποιήματος είναι ότι χωρίζεται σε πέντε σκηές, και έχει εκτενή διαλογικά μέρη. Το ποίημα όμως είναι βασικά μια μυθοπλαστική αφήγηση. Υπάρχει ένας αφηγητής, που ονομάζεται «Ποιητής», ο οποίος κρατά το νήμα της αφήγησης, πράγμα που δεν συμβαίνει στα δραματικά έργα.

Πρότυπο του Ερωτόκριτου ως προς την πλοκή ήταν ένα γαλλικό μυθιστόρημα του 15^{ου} αι. (Paris et Vienne). Ο ποιητής όμως επέφερε πολλές αλλαγές και πρόβαλε αντιλήψεις που απέχουν πολύ από το μεσαιωνικό πνεύμα του προτύπου του.

3.3 Σύνοψη απόδοσης της υπόθεσης του έργου

Α. Η Αρετούσα, κόρη του βασιλιά της Αθήνας Ηράκλη, ερωτεύεται τον άγνωστο που τραγουδά κάτω από το παράθυρό της. Ο άγνωστος αυτός είναι ο Ερωτόκριτος, γιος του Πεζόστρατου, του συμβούλου του βασιλιά. Ο Ερωτόκριτος ξενιτεύεται, γιατί η κοινωνική διαφορά δεν του επιτρέπει να ελπίζει στην ανταπόκριση της Αρετούσας. Κατά την απουσία του η κοπέλα ανακαλύπτει την ταυτότητα του τραγουδιστή και όταν εκείνος επιστρέφει στην Αθήνα του δείχνει το ενδιαφέρον της.

Β. Ο βασιλιάς οργανώνει κονταρομαχία για να επιλέξει για την κόρη του έναν καλό σύζυγο. Τότε καταφθάνουν σπουδαίοι άρχοντες για να συμμετάσχουν στο αγώνισμα. Μαζί με αυτούς παίρνει μέρος και ο Ερωτόκριτος, που είναι ο τελικός νικητής των αγώνων.

Γ. Ο έρωτας των δυο νέων δυναμώνει και με κοινή απόφασή τους ο

Ερωτόκριτος πείθει τον πατέρα του να ζητήσει εκ μέρους του από το βασιλιά την Αρετούσα σε γάμο. Ο Πεζόστρατος δέχεται απρόθυμα και όταν μεταφέρει το προξενικό στο βασιλιά, εκείνος εξοργίζεται και τιμωρεί τον Ερωτόκριτο με εξορία. Οι δυο νέοι κατά τον αποχαιρετισμό τους υπόσχονται αιώνια πίστη.

Δ. Ο Ηράκλης φυλακίζει την κόρη του επειδή αρνείται να παντρευτεί τον άρχοντα του Βυζαντίου και επειδή αντιλαμβάνεται ότι είναι ερωτευμένη με τον Ερωτόκριτο. Μετά από τρία χρόνια εξορίας ο Ερωτόκριτος επιστρέφει μεταμφιεσμένος στην Αθήνα, γιατί μαθαίνει ότι έχουν επιτεθεί οι Βλάχοι. Μπαίνει στη μάχη με γενναιότητα και σε μια έφοδο σώζει τη ζωή του Ηράκλη, ο οποίος του προσφέρει το μισό του βασίλειο. Στην τελική μονομαχία με τον αρχηγό των Βλάχων ο Ερωτόκριτος νικά και οι εχθροί αποχωρούν.

Ε. Ο Ηράκλης προσφέρει στο μεταμφιεσμένο σωτήρα τους όλο το βασίλειο, εκείνος όμως ζητά μόνο το χέρι της Αρετούσας. Η Αρετούσα, που δεν τον αναγνωρίζει, αρνείται. Τότε ο Ερωτόκριτος δοκιμάζει την πίστη της και έπειτα της αποκαλύπτει την ταυτότητά του. Ο Ηράκλης δίνει τη συγκατάθεσή του για το γάμο και έτσι οι δυο νέοι παντρεύονται και βασιλεύουν ευτυχισμένοι στην Αθήνα.

3.4 Λεξιλόγιο

κύρης: πατέρας **μερώνει:** ηρεμεί **πλιο:** πια, στο εξής **να ‘χει κρίση:** να βασανίζεται **ξόμπλια:** παραδείγματα **αποκοτιά:** θάρρος **αθιβολή:** λόγος **που ‘σα μεγάλοι αθρώποι:** που ζούσαν σημαντικοί άνθρωποι **εκράζοντάνε:** θεωρούνταν **λογάρι:** πλούτος **αφεντιά:** εξουσία **καταλούσι:** φθείρουν **ξάζου:** αξίζουν **ο τροχός:** οι μεταβολές της τύχης **εξά:** εξουσία **σάζασι:** ταίριαζαν **σώνει εις το σημάδι το μακρύ κι ήρχισε να ξαμώνει:** φτάνει στο κρίσιμο σημείο και δοκιμάζει να πει **αποκοτά:** τολμά **γιαγέρνω:** επιστρέφω **τα κουρφά:** τα κρυφά **τα χωστά:** τα μυστικά **ενεχάσκισε:** τόλμησε **μισοφορμάρη:** μισότρελε **γιαύτος:** γι’ αυτό **σ’ τσι:** στους **πλια:** περισσότερο **μισεύω:** ξενιτεύομαι **γροικηθεί:** ακουστεί **εδεπά:** εδώ **απόβγαλ’ τον:** διώξε τον **φουσάτο:** στρατός **μα’ τον :** μα ήταν **δεν καλοξανοίγουν:** δεν καλοβλέπουν **δίδου αναπνιά στα βούκινα:** φυσούν τις σάλπιγγες **βαβούρα:** φασαρία **των αρμάτω:** των όπλων **εγροίκησε:** άκουσε **ανιμένει:** περιμένει **σπούδα:** βιασύνη **σαν όντεν:** όπως όταν **σώσει:** φτάσει **έτοια:** τέτοια **ήσωσε:** έφτασε **λιμνιώνας:** λιμάνι **εζυγώνα:** πλησίαζαν **εγλακούσανε:** έτρεχαν **εβαρίσκα:** χτυπούσαν **βρώμα:** τροφή, λεία **οπού ‘πασκε:** που προσπαθούσε **ζιμιόν:** αμέσως **σαν του λάχει:** όταν του τύχει **κούφος:** η θωρακική κοιλότητα **ορά:** ουρά **αναχεντρώνουν τα μαλλιά:** ορθώνονται οι τρίχες (του ζώου) **εδέτσι:** έτσι **ακριβώς αφνίδια:** ξαφνικά **εδά:** εδώ **τ’ απαρθινά:** τα αληθινά

3 Ερμηνευτική προσέγγιση

ΠΡΩΤΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ (Γ. 891-936)

3.1 Το θέμα του αποσπάσματος

Το απόσπασμα ανήκει στο τρίτο μέρος του έργου. Μετά την ανταπόκριση της Αρετούσας στον έρωτα του Ερωτόκριτου το αίσθημα των δύο νέων φουντώνει και αποφασίζουν να ανακοινώσουν στο βασιλιά την επιθυμία τους για γάμο.

Θέμα του αποσπάσματος είναι η πρόταση γάμου του Ερωτόκριτου, την οποία μεταφέρει ο πατέρας του Πεζόστρατος στο βασιλιά, και η οργισμένη αντίδραση του τελευταίου.

3.2 Δομή, διάρθρωση ενοτήτων

Βασική ιδέα του αποσπάσματος είναι η κοινωνική ανισότητα, που εμποδίζει την ένωση των δυο νέων. Όμως στον πλούτο και την αριστοκρατική καταγωγή αντιπαραβάλλεται η γνώση και η αρετή (ομορφιά, ανδρεία, ευγένεια ήθους), για να δειχθεί τελικά ότι η προσωπική ικανότητα αξίζει περισσότερο από το τυχαίο της κοινωνικής καταγωγής.

Το απόσπασμα μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις ενότητες.

1^η στ. Γ 891-898. Η απόφαση του Πεζόστρατου να μιλήσει στο βασιλιά.

2^η: στ. 899-910. Τα επιχειρήματά του για τη γνώση και την αρετή.

3^η στ. Γ 911-919. Η φανέρωση του σκοπού της επίσκεψής του.

4^η: στ. 920-936. Η θυμωμένη αντίδραση του βασιλιά.

3.3 Τεχνική του αποσπάσματος

- **Ο αφηγητής και ο λόγος του.** Την έμμετρη μυθιστορία αφηγείται σε τρίτο πρόσωπο ένας παντογνώστης αφηγητής που δε συμμετέχει στα ποιητικά γεγονότα (Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 1 του πρώτου αποσπάσματος). Ο αφηγητής περιγράφει τους δισταγμούς του Πεζόστρατου μέχρι να φανερώσει το προξενίο στο βασιλιά, δίνει όμως επίσης στους ήρωες τη δυνατότητα να μιλήσουν και οι ίδιοι μέσα από το διάλογο. Ο διάλογος αρχίζει με το ρήμα «λέγει» ή «του λέγει», χωρίς εισαγωγικά σχόλια.
- **Ο τόπος και ο χρόνος.** Τόπος όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα είναι το παλάτι του βασιλιά και χρόνος μια απροσδιόριστη εποχή. Στην ουσία τόπος και χρόνος είναι συμβατικά. Ο ποιητής αναπλάθει έναν κόσμο ιδανικό και εξωπραγματικό, χωρίς όμως να χάνει την επαφή με την πραγματικότητα, στην οποία επανέρχεται μέσα από τα λόγια και τις αντιλήψεις των ηρώων του που απηχούν τις ιδέες της εποχής τους.

- **Η δραματοποίηση.** Στο απόσπασμα υπάρχει δραματοποίηση μέσω του διαλόγου και των συγκρουόμενων αντιλήψεων ανάμεσα στο βασιλιά και τον υπήκοό του. Ο διάλογος επίσης κινητοποιεί τη δράση και την εξέλιξη της ιστορίας, γιατί η αποκάλυψη του προξενιού μέσω αυτού οδηγεί στην εξορία του Ερωτόκριτου.

Στο λόγο του Πεζόστρατου προς το βασιλιά παρουσιάζονται τα επιχειρήματά του ώστε να πείσει το βασιλιά να αποδεχθεί το προξενιό. Με αναφορά σε μια ιδανική εποχή του μακρινού παρελθόντος, κατά την οποία δεν υπήρχαν μεγάλες κοινωνικές διακρίσεις, προσπαθεί να τονίσει την ανωτερότητα της γνώσης και του ήθους απέναντι στην αριστοκρατική καταγωγή. Τα λόγια του όμως δεν έχουν καμιά απήχηση στο βασιλιά. Σε αντίθεση με το ήπιο και διστακτικό ύφος του Πεζόστρατου ο λόγος του βασιλιά ανεβάζει την ένταση με τη σκληρότητα και το οργισμένο τόνο του. Μέσα από το διάλογό τους αναδεικνύεται παραστατικά η διαφορά της κοινωνικής τους θέσης.

- **Η διαγραφή των χαρακτήρων.** Ο διάλογος ανάμεσα στα δύο πρόσωπα αναδεικνύει επίσης το χαρακτήρα τη νοοτροπία τους. Ο Πεζόστρατος, ενώ λίγο καιρό πριν, υποταγμένος στις αντιλήψεις τις εποχής, αποδεχόταν το κριτήριο της κοινωνικής καταγωγής ως καθοριστικό για ένα γάμο, αλλάζει άποψη βλέποντας το γιο του να υποφέρει. Η στοργή και η αγάπη του γι' αυτόν τον οπλίζουν με κουράγιο, ώστε να τολμήσει να προτείνει στο βασιλιά το προξενιό. Ο βασιλιάς όμως είναι γεμάτος εγωισμό και σκληρότητα και φέρεται απάνθρωπα σε κάποιον που ήταν για καιρό σύμβουλος και βοηθός του στο παλάτι. Δεν μετρούν γι' αυτόν οι ικανότητες και οι αρετές, αλλά η δύναμη και ο πλούτος. Είναι αχάριστος απέναντι σε ένα πρώην φίλο, ενώ εμφανίζεται υποκριτικά μεγαλόψυχος απέναντί του με τον ισχυρισμό ότι δεν τον εξορίζει γιατί τον λυπάται που είναι ηλικιωμένος (βλέπε τις απαντήσεις των ερωτήσεων 2, και 3 του πρώτου αποσπάσματος).

3.3 Ιδέες, συναισθήματα

Οι ιδέες που προβάλλονται στο απόσπασμα αποκαλύπτουν τις αλλαγές που έχει επιφέρει η Αναγέννηση στις αντιλήψεις των ανθρώπων. Το εμπόδιο της κοινωνικής καταγωγής δεν είναι ανυπέρβλητο, όπως ήταν στα μεσαιωνικά χρόνια. Η κοινωνική διαφορά που γίνεται αιτία προβλημάτων και περιπετειών για τους ήρωες τελικά ξεπερνιέται, αφού η προσωπική αξία αποδεικνύεται ότι μετράει περισσότερο. Στο απόσπασμα εκφράζονται δυο διαμετρικά αντίθετες αντιλήψεις. Στα λόγια του Πεζόστρατου για τη γνώση και την αρετή αντανακλάται το ανθρωπιστικό πνεύμα της Αναγέννησης και η ανάδειξη των πνευματικών αξιών.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ (Δ. 1003-1038)

3.1 Το θέμα του αποσπάσματος

Το απόσπασμα προέρχεται από το τέταρτο μέρος του έργου. Ενώ περνάει ο τρίτος χρόνος που η Αρετούσα είναι φυλακισμένη από τον πατέρα της, εισβάλλουν στη χώρα οι Βλάχοι και ο Ερωτόκριτος σπεύδει με αλλαγμένη εμφάνιση να πολεμήσει για τη σωτηρία της Αθήνας.

Θέμα του δεύτερου αποσπάσματος είναι η ηρωική εμφάνιση του Ερωτόκριτου στη μάχη για να αντιμετωπίσει τους Βλάχους.

3.2 Δομή, διάρθρωση ενοτήτων

Βασική ιδέα του αποσπάσματος είναι η πολεμική ορμή και η ανδραγαθία. Ο ήρωας κυριεύεται από πολεμική ορμή, που μεγαλώνει όσο αυξάνεται η πιθανότητα της ήττας.

Το απόσπασμα μπορεί να χωριστεί σε τρεις ενότητες.

1^η: στ. Δ. 1003-1006. Έναρξη της μάχης.

2^η: στ. Δ. 1007-1018. Καλπασμός του Ερωτόκριτου προς τον κάμπο.

3^η: στ. Δ. 1019-1038. Είσοδος του Ερωτόκριτου στη μάχη.

3.3 Τεχνική του αποσπάσματος

- **Ο αφηγητής και ο λόγος του.** Το απόσπασμα είναι αφηγηματικό. Σε αυτό ο αφηγητής περιγράφει την είσοδο του Ερωτόκριτου στη μάχη, χρησιμοποιώντας κυρίως πλατιές παρομοιώσεις, που αποτελούν τον βασικό τύπο εικόνας στην περιγραφή του. Ο χαρακτήρας του αποσπάσματος είναι επικός, αποδίδοντας μια πολεμική σκηνή. Στους δυο τελευταίους στίχους ο αφηγητής απευθύνεται άμεσα σε β' πρόσωπο προς τους Βλάχους και με ύφος που εκφράζει απειλή και ικανοποίηση προβλέπει την πανωλεθρία τους.
- **Ο τόπος και ο χρόνος.** Ο τόπος και ο χρόνος στο ποίημα είναι συμβατικά. Τόπος είναι απροσδιόριστα το πεδίο της μάχης η οποία διεξάγεται κοντά σε λιμάνι, στην περιοχή της Αθήνας. Ως χρόνος ορίζεται το χάραμα, όταν αρχίζει η μάχη.
- **Η περιγραφή.** Στο απόσπασμα περιγράφεται με ωραίες εικόνες η ορμητική είσοδος του Ερωτόκριτου στη μάχη. Στην αρχή παρουσιάζεται η εικόνα της σύγκρουσης των δυο στρατευμάτων, η οποία είναι κυρίως ακουστική με κυριαρχία του ήχου των σαλπύγγων και των όπλων. Η ορμή του Ερωτόκριτου να σπεύσει με το άλογο στο πεδίο της μάχης παρουσιάζεται με μια εικόνα στον τύπο της πλατιάς παρομοίωσης στους στίχους 1013-1019 (Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του δεύτερου αποσπάσματος). Άλλη εικόνα είναι αυτή της μάχης, στην οποία διαγράφεται η υποχώρηση των Αθηναίων. Η εικόνα αυτή

είναι οπτική και κινητική, με κυριαρχία των ρημάτων κίνησης («εφεύγασι», «εζυγώνα», «εγλακούσανε», «εδιώχνασι»). Ο Ερωτόκριτος εξαγριώνεται από την κακή τροπή που παίρνει η μάχη. Η μανία του απεικονίζεται με μια δεύτερη πλατιά παρομοίωση στους στίχους 1025-1036 (Βλέπε την απάντηση στην ερώτηση 2 του δεύτερου αποσπάσματος).

- **Η προσωπικότητα του Ερωτόκριτου.** Στο απόσπασμα αναδεικνύεται η ορμή, η ανδρεία και η ψυχική ανωτερότητα του Ερωτόκριτου. Παρουσιάζεται σαν άνθρωπος άφοβος, ορμητικός και γενναίος. Αν και ο βασιλιάς τον έχει εξορίσει, εκείνος σπεύδει να υπερασπιστεί την πατρίδα του που βρίσκεται σε κίνδυνο, δείχνοντας έτσι την ευγένεια και τον πλούτο της ψυχής του. Η παρομοίωσή του με λιοντάρι και αίτό αναδεικνύει τον ατρόμητο χαρακτήρα του και την πολεμική του αρετή.

3.3 Ιδέες, συναισθήματα

Ο ποιητής αναδεικνύει παραδοσιακές αξίες, όπως η ανδρεία και η πολεμική ανδραγαθία, που ήταν ιδανικά του ιπποτισμού του μεσαίωνα. Τις προβάλλει όμως μέσα από τη νέα οπτική της εποχής, με κυρίαρχο το πνεύμα της φιλοπατρίας και του ηρωισμού, που δεν επιβάλλονται μόνο από τους ιπποτικούς κανόνες, αλλά αποτελούν και προσωπική επιλογή του ατόμου. Έτσι, ο Ερωτόκριτος, αν και εξόριστος, επιστρέφει για να υπερασπιστεί την πατρίδα και πολεμά γι' αυτήν με ηρωισμό και αυτοθυσία.

3.4 Μορφολογικά στοιχεία των αποσπασμάτων

- **Η γλώσσα και το ύφος.** Η γλώσσα του ποιήματος είναι ένα μείγμα λόγιας γλώσσας και της κρητικής διαλέκτου. Περιέχει πολλές ιδιωματικές λέξεις (π.χ. «αθιβολήν», «λογάρι», «καταλούσι», «ανιμένει»), ενώ διακρίνονται και παράλληλοι τύποι της νεοελληνικής («καταλούσι-καταλύσει», «γροικηθεί-ακουστεί»). Χαρακτηριστικά φαινόμενα που απαντούν είναι: 1) ανάπτυξη ενός ε στην αρχή ή στο τέλος της λέξης για λόγους μετρικής («εσβήνουν», «εβγαίνει»), 2) αποβολή του τελικού ν των ουσιαστικών και των ρημάτων («των αρμάτων», «σμίγου», «εζυγώνα»), 3) στα άρθρα επικρατούν οι κρητικοί τύποι (π.χ. «τσι χώρες», «τσ' αφεντιές»), 4) στο γ' πληθ. των ρημάτων απαντούν διπλοί τύποι (χαλούσι, φουσούσι, εφεύγασι – σμίγου(ν), τρέμου(ν), επάψαν) κ.ά. Το ύφος είναι ζωηρό και παραστατικό.
- **Τα εκφραστικά μέσα.** Στο ποίημα υπάρχουν ωραίες εικόνες και παρομοιώσεις (βλέπε παράγραφο *Τεχνική του αποσπάσματος-Η περιγραφή*, σελ...), ασύνδετα σχήματα («παρά τσι χώρες, τσ' αφεντιές, τα πλούτη, το λογάρι»), επαναλήψεις («αγάλια αγάλια», «και πλιο σου μην πατήσεις-μα ο γιος σου μην πατήσει πλιο»), μεταφορές («γλυκαίνει και μερώνει», «με ξόμπλια να

τον πιάσει», «εκράτειέ τον η γνώση»), αντιθέσεις («που οι Αθηναίοι εφεύγασιν κι οι Βλάχοι τσ' εζυγώνα»), υπερβολές (π.χ. τα νέφη αντιλαλούσι») κ.ά.

- **Στιχουργική.** Ο στίχος του ποιήματος είναι ο ιαμβικός 15/λλαβος που ομοιοκαταληγτεί ανά δίστιχο (ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή). Ο στίχος του Κορνάρου παρουσιάζει εξέλιξη σε σχέση με του δημοτικού τραγουδιού. Η ομοιοκαταληξία του είναι άψογη, ενώ το νόημα ολοκληρώνεται, όχι σε έναν, αλλά σε δυο ή και περισσότερους στίχους.

4 Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

A (Γ. 891-936)

1. Με ποιον τρόπο, με ποιο ρόλο και για ποιο σκοπό παρεμβαίνει ο ποιητής;

Ο ποιητής παρεμβαίνει στο ποίημα σαν αφηγητής, χωρίς ο ίδιος να συμμετέχει στα ποιητικά γεγονότα. Ονομάζεται «Ποιητής» και το όνομά του σημειώνεται στο κείμενο, όπως των ηρώων της μυθιστορίας του. Αφηγείται σε τρίτο πρόσωπο την εξέλιξη των γεγονότων και αναλύει τις σκέψεις και τους δισταγμούς του Πεζόστρατου. Έχει επομένως το ρόλο του παντογνώστη αφηγητή, ο οποίος παρακολουθεί τα πάντα και μπορεί να διεισδύει στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων του. Συγκεκριμένα, στους οκτώ πρώτους στίχους ο ποιητής-αφηγητής περιγράφει την υποχώρηση του Πεζόστρατου στην επιθυμία του γιου του, που οφείλεται στην αγάπη και τη συμπόνια του γι' αυτόν, καθώς τον βλέπει να υποφέρει. Στο δεύτερο αφηγηματικό κομμάτι αναλύει με παραστατικό τρόπο την ψυχική πάλη του ήρωα ανάμεσα στο φόβο για την αντίδραση του βασιλιά και στην αγάπη για το παιδί του. Σε άλλα σημεία όμως ο αφηγητής αφήνει το νήμα της αφήγησης, δίνοντας το λόγο στους ίδιους τους ήρωές του, που αποκαλύπτουν μέσα από το διάλογο το χαρακτήρα και τις ιδέες τους.

2. Πώς σκέφτεται ο Πεζόστρατος να προσεγγίσει το βασιλιά και με ποια επιχειρήματα προσπαθεί να τον πείσει να δεχτεί το γάμο;

Ο Πεζόστρατος σκέφτεται να προσεγγίσει το βασιλιά με προσοχή και φρονιμάδα, γιατί έχει συνείδηση της σημασίας που έχει η κοινωνική διαφορά. Θέλει πρώτα να του αναφέρει κάποια παραδείγματα που θα προετοιμάσουν το έδαφος και θα στηρίξουν την πρόταση που σκοπεύει να του κάνει. Ένα επιχείρημα που χρησιμοποιεί είναι ότι σε παλιούς καιρούς η εξουσία ήταν για τους ισχυρούς άρχοντες βάρος και έργο, γιατί υπολόγιζαν περισσότερο την αρετή και όχι τον πλούτο και τη δύναμη. Έτσι, δεν δίσταζαν να παντρεύουν τα παιδιά τους με ανθρώπους κατώτερης τάξης, αρκεί εκείνοι να διέθεταν τις αρετές της φρόνησης, της ανδρείας και της ομορφιάς. Ένα δεύτερο επιχείρημά του, που συμπληρώνει

το πρώτο, είναι ότι τα πλούτη και η εξουσία επηρεάζονται από τη μεταβλητότητα της τύχης και τη φθορά του χρόνου, ενώ η γνώση και η αρετή μένουν ακατάλυτα στο χρόνο και στην προσωρινότητα των πραγμάτων. Γενικά, με τα επιχειρήματά του τονίζει τον πρωταρχικό ρόλο της προσωπικότητας του ατόμου απέναντι στην κοινωνική καταγωγή.

3. Πώς αντιδρά ο βασιλιάς στην πρόταση γάμου του Ερωτόκριτου και γιατί;

Ο βασιλιάς αντιδρά γεμάτος οργή και θυμό στο προξενικό. Απορεί για το θράσος του συμβούλου του και δεν μπορεί παρά να πιστέψει ότι είναι τρελός. Του απαγορεύει να ξαναεμφανιστεί στο παλάτι και ισχυρίζεται υποκριτικά ότι μόνο από οίκτο δεν τον στέλνει στην εξορία. Διατάζει όμως την εξορία του Ερωτόκριτου και απειλεί να τον θανατώσει, αν ποτέ θελήσει να επιστρέψει. Η πρόταση τού φαίνεται τόσο εξωφρενική, ώστε απαγορεύει στον Πεζόστρατο να φανερώσει σε οποιονδήποτε το περιεχόμενο της συνομιλίας τους και έπειτα διατάζει να τον εκδιώξουν από το παλάτι. Η αντίδραση αυτή οφείλεται στον εγωισμό του, στα συμφέροντά του, που του υπαγορεύουν να κάνει ένα γάμο που θα αυξήσει την επιρροή και την επικράτειά του, αλλά κυρίως στην παγιωμένη του αντίληψη ότι η καταγωγή και ο πλούτος μετρούν περισσότερο από τις προσωπικές αρετές και ικανότητες του ανθρώπου. Εκπροσωπεί τις κατεστημένες αντιλήψεις που χαρακτήριζαν τη φεουδαρχία, σε μια εποχή που είχαν αρχίσει ήδη να διαδίδονται οι προοδευτικές ιδέες της Αναγέννησης.

4. Κάθε πατέρας επιθυμεί την οικογενειακή του ευτυχία. Πώς ενεργεί ο βασιλιάς και πώς ο Πεζόστρατος, για να πετύχουν αυτό το στόχο;

Ο Πεζόστρατος ενεργεί συναισθηματικά, με γνώμονα την ευτυχία του γιου του που τον βλέπει να υποφέρει. Αν και δεν συμμερίζεται την τόλμη του Ερωτόκριτου να ζητήσει σε γάμο την κόρη του βασιλιά, τελικά υποχωρεί και αναλαμβάνει το δύσκολο έργο του προξενιού προκειμένου να τον δει χαρούμενο και ευτυχισμένο. Αντίθετα, ο βασιλιάς ενεργεί αυταρχικά και αντίθετα με τις επιθυμίες της κόρης του. Πάνω από όλα θέτει το προσωπικό του όφελος και το συμφέρον της εξουσίας του. Ένας γάμος με γιο άρχοντα θα ενισχύσει την προσωπική του δύναμη και θα αυξήσει την ισχύ και τα αγαθά του βασιλείου του.

B. (Δ. 1003-1038)

1. Στο απόσπασμα κυριαρχούν τα επικά στοιχεία. Ποια είναι και πώς εκφράζονται;

Επικά είναι τα ποιήματα που έχουν αφηγηματικό περιεχόμενο και εξυμνούν ηρωικά κατορθώματα ή περιγράφουν σκηνές μάχης. Στο ποίημα τα επικά στοιχεία είναι: 1) η περιγραφή της έναρξης της μάχης (στ. 1003-1006) και της κλιμάκωσής της (1021-1024), 2) η παρουσίαση της πολεμικής ορμής του Ερωτόκριτου

και η προβολή της ανδρείας του μέσα από πλατιές παρομοιώσεις σαν τις ομηρικές (στ. 1013-1020 και 1025-1036) και 3) η προσωπική παρέμβαση του ποιητή στους τελευταίους στίχους (1037-1038) που παραπέμπει επίσης στον Όμηρο. Γενικά, τα επικά στοιχεία στο ποίημα εκφράζονται με την ανάδειξη του ηρωικού και πολεμικού στοιχείου.

2. Βρείτε τις παρομοιώσεις του κειμένου και εξηγήστε τη λειτουργία τους.

Στο ποίημα υπάρχουν δυο πλατιές παρομοιώσεις. Στην πρώτη πλατιά παρομοίωση (στ. 1013-1019) η ταραχή και η σκόνη που σηκώνει ο καλπασμός του αλόγου του Ερωτόκριτου παρομοιάζεται με τον ανεμοστρόβιλο που ξεσπά ξαφνικά σηκώνοντας βουητό και σκόνη. Στη δεύτερη (στ. 1025-1035), η επιθετική μανία που πιάνει τον Ερωτόκριτο όταν βλέπει τους Αθηναίους να υποχωρούν παρομοιάζεται με την άγρια λύσσα του πεινασμένου λιονταριού που έχει εντοπίσει τη λεία του και κυριεύεται από την επιθυμία να επιτεθεί με αγριεμένα μάτια, ρουθούνια που βγάζουν καπνό, στόμα που αφρίζει, με μουγκρητά και με ορθωμένα την ουρά και το τρίχωμα. Τέλος, ο τρόπος που «πέταξε» και μπήκε στη μάχη ο Ερωτόκριτος αποδίδεται με την παρομοίωση «ωσάν αϊτός» (στ. 1036). Οι παρομοιώσεις συντελούν στην ανάδειξη της πολεμικής ορμής και της ανδρείας του Ερωτόκριτου, η οποία αποδίδεται ζωντανά με παραστατικές εικόνες από τη φύση και το ζωικό βασίλειο.

3. Σε ποια σημεία του αποσπάσματος φαίνεται η σφοδρότητα της μάχης και με ποιους τρόπους την αποδίδει παραστατικά ο ποιητής;

Η σφοδρότητα της μάχης φαίνεται σε πολλά σημεία του αποσπάσματος:

1) στους στίχους 1003-1007. Αποδίδεται α) με παραστατικές εικόνες οπτικές και κυρίως ακουστικές, στις οποίες κυριαρχεί ο ήχος από τα βούκινα, και τις σάλπιγγες και η κλαγγή των όπλων, β) με πολλές λέξεις που δηλώνουν ήχο (π.χ. «αναπνιά», «βούκινα», «σάλπιγγες», «λαλιά», «αντιλαλούσι»), γ) με τις παρηχήσεις των υ, λ και σ (π.χ. στ. 1005-1006).

2) στους στίχους 1019-1024. Αποδίδεται α) με ζωηρές οπτικές και κινητικές εικόνες, β) με την υπογράμμιση της αντίθεσης ανάμεσα στις ενέργειες των επιτιθεμένων και αυτών που υποχωρούν («που οι Αθηναίοι εφεύγασιν κι οι Βλάχοι τσ' εζυγώνα», «με φόβον εγλακούσανε, βοήθεια δεν ευρίσκα/κι οι οχθροί τως τους εδιώχνασιν κι αλύπητα εβαρίσκα»), γ) με την κυριαρχία ρημάτων που δηλώνουν κίνηση (π.χ. «εφεύγασιν», «εγλακούσανε», «εβαρίσκα»).

3) στις πλατιές παρομοιώσεις, όπου αναδεικνύεται η πολεμική μανία του Ερωτόκριτου.

4) με τη χρήση του δραματικού ενεστώτα (π.χ. «Ανακατώνεται ο λαός και τα φρουσάτα σμίγου», «τσι σάλπιγγες φυσοῦσι», «τα νέφη αντιλαλούσι»).

«Ο Κρητικός πόλεμος»

1 Ο ποιητής

1.1 Η ζωή του

Ο Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής γεννήθηκε στο Ρεθύμνο της Κρήτης, όπου έζησε μεταξύ 1620 και 1646, χρόνια που καταλήφθηκε η πόλη από τους Τούρκους. Το βενετικό του όνομα δείχνει ότι ήταν μάλλον απόγονος ξεπεσμένης βενετικής οικογένειας που είχε εξελληνιστεί. Στην πολιορκία και κατάληψη του Ρεθύμνου από τους Τούρκους ο Μπουνιαλής ήταν μικρής μάλλον ηλικίας και εγκατέλειψε την πόλη μαζί με άλλους πρόσφυγες με προορισμό την Κέρκυρα, όπου έζησε περίπου μέχρι το 1654/1655. Έπειτα πήγε με τον ιερέα αδελφό του στη Βενετία και εργαζόταν ως βοηθός του στην αγιογραφία. Άρχισε να γράφει τον *Κρητικό πόλεμο* μετά την υποδούλωση της Κρήτης στους Τούρκους (1669). Πέθανε στη Βενετία το 1684 ή 1685.

Ο Τζάνε Μπουνιαλής έζησε στα χρόνια των τουρκικών επιθέσεων κατά της Κρήτης (1645-1669) και το έργο του είναι σημαντικό όχι μόνο ως λογοτέχνημα αλλά και ως ιστορική πηγή για την κρίσιμη εκείνη εποχή. Αφομοιώνοντας τη γόνιμη ποιητική παράδοση του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα στην Κρήτη, θεωρείται ο τελευταίος της έντεχνης κρητικής ποίησης, η εξέλιξη της οποίας διακόπηκε με την τουρκική κατάκτηση του νησιού (1669). Παρά την ανισότητα στο ύφος, ο *Κρητικός πόλεμος* είναι έργο με λογοτεχνική αξία για τη ρεαλιστική αφήγηση, τον αυθορμητισμό της έκφρασης, τη λαϊκότητα του ύφους. Η γλώσσα του περιέχει πολλά ανάμεικτα στοιχεία, που προέρχονται από τη λόγια και την κοινή νεοελληνική γλώσσα.

1.2 Τα έργα του.

Ποίηση: Ο *Κρητικός πόλεμος* μαζί με το *Φιλονικία Χάνδακος και Ρεθύμνου* (1681), *Κατάνυξις ωφέλιμος* (1684).

1.1 Εισαγωγή

Το πολύστιχο αφηγηματικό ποίημα *Ο Κρητικός πόλεμος*, που τυπώθηκε στη Βενετία (1681), έχει τη μορφή ποιητικού *χρονικού*, αφού αφηγείται με χρονολογική σειρά τα γεγονότα από την αποβίβαση των Τούρκων στην Κρήτη (1645) μέχρι τη συνθηκολόγηση του Χάνδακα (Ηρακλείου), που σήμανε την τελική υπο-

ταγή του νησιού (1669). Τα γεγονότα παρουσιάζονται με αρκετή ακρίβεια, που οφείλεται στο γεγονός ότι σε κάποια από αυτά ο ποιητής ήταν αυτόπτης μάρτυρας (πολιορκία και κατάληψη Ρεθύμνου), ενώ για τα υπόλοιπα άντλησε πληροφορίες από Κρητικούς πρόσφυγες στην Κέρκυρα και τη Βενετία.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα προέρχεται από το προτελευταίο μέρος του ποιήματος, στο οποίο το Κάστρο του Χάνδακα **προσωποποιημένο** αρχικά απευθύνει ευχαριστίες στη Βενετία και την υμνεί για τις προσπάθειες που έκανε να προστατέψει την πόλη από τους Τούρκους, ενώ στη συνέχεια **θρηνεί** για την υποδούλωση και λυπάται τους Κρητικούς αναπολώντας τις παλιές ευτυχισμένες ημέρες. Η ενότητα κλείνει με το κάλεσμα του Κάστρου προς τους κατοίκους να ξαναγυρίσουν στη ρημαγμένη τους πατρίδα. Το απόσπασμα έχει **λυρικό** χαρακτήρα, γιατί εκφράζει συναισθήματα.

Θέμα του είναι ο θρήνος του Κάστρου για τους κατοίκους του και η ανάκληση των ευτυχισμένων ημερών που περνούσαν αυτοί πριν η χώρα σκλαβωθεί στους Τούρκους.

1.1 Περιληπτική απόδοση περιεχομένου

Το Κάστρο του Χάνδακα, σκλαβωμένο πια στους Τούρκους, θρηνεί για τους Κρητικούς που έχασαν τα αγαθά τους. Απαριθμεί τα ζώα και τα κυνήγια τους, τα ωραία τους σπίτια και περιβόλια, τα άφθονα αγαθά τους. Αναπολεί επίσης τα καλοκαίρια, που πηγαιναν οι πλούσιοι στα εξοχικά τους και απολάμβαναν την ομορφιά της φύσης, τα νερά, τους ωραίους κήπους, τα τραγούδια και τους χορούς των υπηρετών, τα όργανα στα ολονύχτια πανηγύρια. Όλα αυτά τώρα τα κατέχουν και τα απολαμβάνουν Τούρκοι σπαχήδες και γενίτσαροι.

1.2 Λεξιλόγιο

Ώφου: αλίμονο **γη:** ή **γεράκια:** τα χρησιμοποιούσαν στο κυνήγι **άξα:** άξια να **ξεκαλοκαιρεύσετε:** να περάσετε το καλοκαίρι **περίσσα:** πολύ **εμπιστικοί:** έμπιστοι υπηρέτες **τσίτερες:** κιθάρες **γιάντα:** για ποιο λόγο **σπαχήδες:** Τούρκοι αξιωματούχοι **γιανίτσαροι:** γενίτσαροι **τα 'ρίζου:** τα ορίζουν, τα κατέχουν **σιρ-γιανίζου:** κάνουν περίπατο

3 Ερμηνευτική προσέγγιση

3.1 Δομή, θεματικοί άξονες

Βασική ιδέα του αποσπάσματος είναι ο πόνος για τη στέρηση της ευτυχίας και του πλούτου των περασμένων ελεύθερων ημερών. Η ιδέα δομείται στους αντιθετικούς άξονες παρελθόν-παρόν, ευτυχία-δυστυχία, ευημερία-στέρηση,

ελευθερία-σκλαβιά. Η αναπόληση του παρελθόντος που ήταν γεμάτο αφθονία αγαθών και χαρές προξενεί πόνο σε σύγκριση με το δυστυχισμένο παρόν, που όλα αυτά έχουν χαθεί για τους Κρητικούς και στη θέση τους τα απολαμβάνουν οι κατακτητές.

Το απόσπασμα μπορεί να χωριστεί σε δυο ενότητες.

1^η: στ.77-94. Αναπόληση των αγαθών της ελεύθερης ζωής.

2^η: στ. 95-96. Πόνος για την απώλεια και τη σκλαβιά.

2.2 Τεχνική του ποιήματος

- **Ο ομιλητής και ο λόγος του.** Η προσωποποίηση του Κάστρου δίνει τη δυνατότητα στον ποιητή να εκφράσει με μεγαλύτερη αμεσότητα τον πόνο του για την απώλεια της πατρίδας του. Το κατακτημένο Κάστρο υποφέρει και αυτό σαν άνθρωπος και λυπάται τους Κρητικούς, που τα έχασαν όλα και έπεσαν στη σκλαβιά και την προσφυγιά. Απευθύνεται άμεσα προς αυτούς σε β' πρόσωπο θρηνώντας για τη χαμένη τους ευτυχία. Με τη μορφή ρητορικών ερωτήσεων και την επανάληψη του «πού 'ναι» τονίζει το μέγεθος της απώλειας απαριθμώντας τα αγαθά και τα πλούτη τους, που δεν υπάρχουν πια. Οι επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις με το «πού 'ναι» εναλλάσσονται με προτάσεις που εισάγονται με το «να», οι οποίες δηλώνουν επανάληψη («Στ' άλογα να καθίζετε κι εις τα χωριά να μπίτε, / να ξαχαλοκαιρεύσετε, περίσσα να χαρείτε!»). Γενικά, οι απανωτές ερωτήσεις προδίδουν ψυχική ένταση και πόνο. Σε κάποια δίστιχα παρατηρείται αλλαγή, αντί για β' σε γ' πρόσωπο («κι ομπρός τως να πετούσι», «κι οι Τούρκοι στα περβόλια τως πάνε και σιργιανίζουν»), που οφείλεται σε ακαταστασία του ύφους του ποιητή.
- **Η αντίθεση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος.** Το προσωποποιημένο Κάστρο μιλά από την προοπτική του παρόντος. Σκλαβωμένο καθώς είναι, ανακαλεί στιγμές και εικόνες από το ευτυχισμένο παρελθόν. Έτσι, διαγράφεται δραματικά η αντίθεση ανάμεσα στο «τότε», που όλα ήταν σε αφθονία και τα χαρακτήριζε η ξεγνοιασιά και η χαρά, και στο «τώρα», που κυριαρχεί η δυστυχία. Η αντίθεση του παρόντος, πέρα από την επαναλαμβανόμενη ερώτηση «πού 'ναι», υπογραμμίζεται έντονα και με το «Τώρα» στο τελευταίο δίστιχο. Το Κάστρο θρηνεί γιατί τώρα, όλα αυτά τα αγαθά που απαρίθμησε προηγουμένως, τα ορίζουν και τα απολαμβάνουν οι Τούρκοι.
- **Η ειδυλλιακή εικόνα του παρελθόντος.** Η απαρίθμηση άφθονων αγαθών και ευχάριστων ασχολιών ανασυνθέτουν την εικόνα μιας ευτυχισμένης ζωής, που αναφέρεται κυρίως στους εύπορους Κρητικούς της εποχής πριν από την τουρκική κατάκτηση. Το Κάστρο-ομιλητής ανακαλεί τον πλούτο και τις ξέγνοιαστες μέρες που περνούσαν οι άρχοντες στην πόλη ή στην εξοχή. Η εικόνα που παρουσιάζει είναι ειδυλλιακή. Η κρητική ύπαιθρος εμφανίζεται σαν επίγειος παράδεισος, που όμως δεν ανήκει πλέον στους Κρητικούς. (Βλέπε περισσότερα στην απάντηση της ερώτησης 1).

- **Η γλώσσα και τα εκφραστικά μέσα.** Η γλώσσα του ποιήματος βασίζεται στο κρητικό ιδίωμα, όπως αυτό είχε καλλιεργηθεί από την έντεχνη ποίηση, είναι όμως πιο λαϊκή. Η κατάληξη σε -ά, αντί για -ιά του πληθυντικού των ουδετέρων (κρασά, μετάξα, άξα), όπως επίσης και το κτητικό τως («ομπρός τως», «στα περβόλια τως») ανήκουν στο ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης. Στο λεξιλόγιο κυριαρχούν τα ουσιαστικά και τα ρήματα. Η σύνταξη παρουσιάζει ιδιομορφίες, όπως η ξαφνική αλλαγή προσώπου (Ωφου, καημένοι Κρητικοί, και πού 'ναι επίσης' άλογά επίσης», αλλά «και γιάντα τούτα οι Κρητικοί όλα να στερευτούσι;») και η επαναλαμβανόμενη χρήση κύριων προτάσεων εισαγόμενων με το «να» («Στ' άλογα να καθίζετε κι εις τα χωριά να μπείτε, / να ξεκαλοκαιρεύσετε, περίσσα να χαρείτε»). Οι ιδιομορφίες στη σύνταξη, στη φωνητική και τη μορφολογία δίνουν εντούτοις προσωπικό ύφος στο ποίημα, αναδεικνύοντας τη λογοτεχνική του αξία.

Εκφραστικά μέσα του ποιήματος είναι βασικά η προσωποποίηση του Κάστρου, η επανάληψη του «πού ' ναι», οι ρητορικές ερωτήσεις κ.ά.

- **Στιχουργική.** Οι στίχοι του ποιήματος είναι ιαμβικοί 15/λλαβοι παροξύτονοι, διαρθρωμένοι σε ομοιοκατάληκτα δίστιχα (ομοιοκαταληξία ζευγαρωτή). Η στιχουργική αυτή μορφή είναι η πιο συνηθισμένη στην κρητική ποίηση της εποχής.

3.3 *Ιδέες, συναισθήματα*

Το ποίημα προβάλλει τα **αποτελέσματα** του χαμένου πολέμου της Κρήτης. Η πτώση του νησιού στέρησε από τους κατοίκους τα υλικά αγαθά, τη χαρά και την ελευθερία τους. Η απώλεια παρουσιάζεται πιο μεγάλη για τους πλούσιους, που ζούσαν ανέμελα και ευτυχημένα. Στο ποίημα αποτυπώνονται η ζωή και οι ασχολίες τους, ενώ ο τρόπος διασκέδασής τους δεν διαφέρει και πολύ από το σημερινό. Τονίζεται η χορευτική ικανότητα των λαϊκών ανθρώπων της Κρήτης και οι τουφεκιές (μπαλοθιές) στα γλέντια. Έμμεσα διακρίνεται η κοινωνική διαφορά ανάμεσα στους ευγενείς και τους χωρικούς, πολλοί από τους οποίους ήταν δουλοπάροικοι. Και αυτοί όμως είχαν μερίδιο στη διασκέδαση και τη χαρά. Τα **συναισθήματα** που κυριαρχούν στο απόσπασμα είναι νοσταλγία και πόνος για τη χαμένη ζωή και ευτυχία και πιο πολύ για τη σκλαβωμένη πατρίδα.

4 Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου

1. Οι Κρητικοί στερούνται πλέον τη χαρά της ελεύθερης ζωής. Στη στέρψη ποιων αγαθών επικεντρώνεται κυρίως ο ποιητής και γιατί;

Ο ποιητής επικεντρώνεται κυρίως στα υλικά αγαθά και τις υλικές και ψυχι-

κές απολαύσεις των Κρητικών. Ιδιαίτερα οι πλούσιοι Κρητικοί δεν έχουν πια τα ωραία τους σπίτια και τα περιβόλια τους. Στερούνται τα λάδια, τα κρασιά και τα στάρια από τα οποία ήταν γεμάτες οι αποθήκες τους στο παρελθόν, ενώ έχασαν και τις ευχάριστες ασχολίες τους, όπως το κυνήγι με τα άλογα και τα λαγωνικά τους. Δεν μπορούν πια να απολαύσουν τις καλοκαιρινές τους διασκέδασεις στην εξοχή, τα όργανα, τους χορούς και τα τραγούδια. Ακόμα, δεν μπορούν να χαρούν την όμορφη φύση που τους περιβάλλει, με τις βρύσες, τα γάργαρα νερά, τα πολύχρωμα άνθη και το κελάδημα των αηδονιών. Ο ποιητής επιμένει σε όλα αυτά τα αγαθά, γιατί αποκαλύπτουν τον πλούτο της Κρήτης και την όμορφη ζωή που ζούσαν οι κάτοικοί της στο παρελθόν. Η τωρινή τους σκλαβιά όμως τους έχει στερήσει αυτά τα αγαθά και πιο πολύ από όλα τη χαρά της ζωής και της ελευθερίας.

2. Αναζητήστε τα κοινά γλωσσικά στοιχεία ανάμεσα στον Κρητικό πόλεμο και στα προηγούμενα κείμενα της κρητικής λογοτεχνίας.

Βασικά, κοινό στοιχείο ανάμεσα στον *Κρητικό πόλεμο* και τα προηγούμενα κείμενα της κρητικής λογοτεχνίας είναι η χρησιμοποίηση του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης, το οποίο οι ποιητές απέδωσαν σε πιο καλλιεργημένη μορφή. Στη χρήση του ιδιώματος αυτού, αν και διαχωρίζεται σε ανατολικό και δυτικό, είναι φυσικό να παρατηρούνται κοινά στοιχεία στη σύνταξη, τη φωνητική και τη μορφολογία, όπως για παράδειγμα 1) αποβολή του τελικού ν στο γ' πληθ. των ρημάτων (δώσα, σμίγου, σιργιανίζου), 2) διπλοί τύποι σε -ουν(ε) και -ουσι στο γ' πληθ. των ρημάτων (σβήνουσι, χαλούσι, λαλούσι – ακούσουνε, κατακτυπούν, ρίχτουν), 3) η χρήση των αντωνυμιών *τως* ή *των/τωνε*, 4) η ιδιόμορφη χρήση του άρθρου (*τσι, τσου, αντί τις, τους*), 5) η ανάπτυξη ευφωνικού γ- στην αρχή του στίχου, π.χ. *γή αντί ή* («Γή πού 'ναι τα γεράκια σας») κ.ά. Η γλώσσα όμως του συγκεκριμένου ποιήματος έχει περισσότερα λαϊκά στοιχεία σε σχέση με άλλα έντεχνα ποιήματα της κρητικής λογοτεχνίας και πλησιάζει πιο πολύ τον προφορικό λόγο, ενώ και το ύφος είναι πιο λαϊκό και αυθόρμητο.